

א. יצירתו של הרב עובדיה יוסף כחטיבה מובחנת בספרות ההלכה

גבריאל יצחק רוונה,

עיר האבות באר שבע ת"ו

הרב עובדיה יוסף [בגדד, תרפ"א/ 1920 – ירושלים, תשע"ד 2013] היה לא רק פוסק חשוב אלא גם מחבר פורה שהשאיר אחריו יצירה הלכתית עשירה. ספריו זכו לתפוצה רחבה ובקהילות רבות אף זכו למעמד קנוני ומחייב. חותמם ניכר גם בחיבוריהם של חכמים אחרים שסגלו את דרכו ההלכתית והלימודית ונתנו לכך ביטוי בכתביהם.^[1]

כוונתי ברשימה שלפנינו היא לנסות לאפיין את יצירה זו, להצביע על תכונותיה ומגמותיה ולבסס את הטענה שלפיה תכונות ומגמות אלה עושים אותה ואת מכלול היצירות שהושפעו ממנה לחטיבה מובחנת בספרות ההלכה, על כל המשמעויות המחקריות, הביבליוגרפיות והספרניות הנובעות מכך.

לשם כך אתאר, מלבד את התכונות המאפיינות את יצירתו של הרב עובדיה, גם את תפישותיו האמוניות והרעיוניות, את מניעיו ומטרותיו, את תולדות כתיבתו מילדותו עד לסוף ימיו ואת ספריו העיקריים ושלושה מספריהם של בניו, המהווים, כפי שאראה, המשך והשלמה למפעלו.

ישנם, והבולט שבהם הוא כנראה הרב ד"ר בני לאו, הסבורים שהרב עובדיה חתר בעיקר להתעוררות היהדות 'הספרדית'^[2] ולשמירת מורשתה וזהותה. לעומתם סבור הרב רצון ערוסי שהוא הונע מתפישה גאולית-משיחית, מעין ציונית, הרואה בהקמת מדינת ישראל צעד ראשון לקראת הגאולה, השואפת ליצור הלכה אחידה כהכנה לגאולה השלמה אך נאלצת, בשלב הנוכחי, להתמקד בעדות הספרדיות.^[3] תפישה שלישית מציג חיים שיין, הסבור, בדומה לרב ערוסי, ש"טעות נפוצה היא לראות את פעילותו [של הרב עובדיה] כממוקדת בתחום הצר של קהילות הספרדים ועדות המזרח" אך בשונה מהרב ערוסי הוא מסמן את מטרתו של הרב עובדיה במדינת ישראל העכשווית. הוא סבור ש"תפישת עולמו של הרב יוסף גאולית, אלא שהגאולה במשנתו אינה מעבר למציאות, היא כולה בתוך המציאות הריאלית, קרובה מאד ומצויה בהישג יד ... במדינת ישראל, בה היהודים זכו לחירות אחרי אלפי שנות שעבוד, נוצרו התנאים לחיבור שמים וארץ, לבניית הזיקה המלאה שבין התורה והחיים ... הגשמת הגאולה בארץ ישראל הנה היעד האסטרטגי של הרב יוסף, יעד שבבסיסו הגדרה מחודשת של הציבור היהודי בישראל את עצמו ואת אורחות חיו. הגדרה שתהיה בהתאמה להלכה".^[4] מטרתו של הרב עובדיה היא "להשתית את הממלכתיות היהודית במדינת ישראל על יסודות התורה וההלכה".^[5]

אמנם, הרב עובדיה הניח את היסודות למפעלו בתקופה שקדמה לקום המדינה, ולכן קשה לקבל את דברי שיין כפשוטם, עם זאת, ה'בית הלאומי' בדמות ה'שוב' שהתפתח בארץ ישראל היה אז כבר מבוסס למדי. מסתבר אם כן, שההוויה הישובית בארץ, כמו גם משבר הזהות שפקד את הספרדיות המסורתית שעמדה חסרת אונים מול הלאומיות החילונית והמודרנה הן בארץ והן בחו"ל, הם

שאתגרו את הרב עובדיה שנענה לאתגר באמצעות גיבושה מחדש של הזהות היהודית סביב המחויבות להלכה.^[6] לנוכח השינויים ההיסטוריים שהביאו להתפוררות המסגרות החברתיות והתרבותיות הישנות ואיימו בכך על עצם קיומם של החיים הדתיים, ביקש הרב עובדיה לחזק את המסגרת ההלכתית כמסגרת משפטית השואבת את כוחה ממנה עצמה והעמידה יחסית בפני כוחות שמחוצה לה. היעד אליו הוא חתר היה, אם כן, ביסוס ואישוש מעמדה של ההלכה כמכון הבלעדי של הזהות היהודית, האישית, הציבורית והלאומית, אם כי לאו דווקא הממלכתית. כפרגמטיסט וכמעורה בהווה העממית שלתוכה נולד, פנה הרב עובדיה, בראש ובראשונה, לעיצובם מחדש של חיי הפרט בהתאם להלכה. הוא עסק בעיקר בהלכות הנוגעות לחיי היום יום ואף עיסוקו בעניינים כלליים ולאומיים נעשה בדרך כלל אגב עיסוק בשאלות יום יומיות.^[7]

הרב עובדיה הכיר, כמובן, בקיומם של מרכיבים לא הלכתיים בהווה היהודית, אולם הוא סבר שהללו, עם כל חשיבותם, אינם יכולים לתפוש את מקומה של ההלכה כתשתית הזהות היהודית ואף לא לתבוע לעצמם מעמד שווה ערך לה.

הרב עובדיה אמנם לא פרש משנה אמונית סדורה, אך נראה כי שהאמין שההלכה, בהיותה הן החוק המחייב של העם היהודי העושה אותו לישות משפטית מוגדרת והן הביטוי המובהק ביותר של נוכחות הא-ל וקבלת מרותו, מגדירה את הזהות והקיום היהודיים הן בממד הלאומי והן בממד האמוני.^[8]

מרכזיות ההלכה בעולמו של הרב עובדיה ניכרת הן בהדרכתיו הלימודיות והן בפסיקתו. הוא הרבה להדגיש את עדיפותו של לימוד המוביל לפסיקת מעשית על פני למדנות תיאורטית,^[9] והעניק בפסקיו מקום משני לקבלה, למנהג ולמסורת.^[10]

תפיסה כזו, הרואה את מפעלו של הרב עובדיה כמפעל שמטרתו העמדת ההלכה כמכון הבלעדי של הזהות היהודית מפקיעה אותו מהתחום העדתי הצר ורואה בו מפעל לאומי מקיף שרק נסיבות מקריות, היסטוריות, תרבותיות וחברתיות הקנו לו צביון עדתי. גם אם בצדדים אחרים של פעילותו גבר לבסוף הממד העדתי, נותרה כתיבתו ההלכתית, במידה רבה, בתחום העל-עדתי של עשייתו.

[illegible]

פסיקתו היא בעלת אופי החלטי, ולדעתו משנקבעה ההלכה כדעה אחת אין צורך להתחשב בדעות אחרות, בדרך כלל מחמירות יותר. מרן, רבי יוסף קארו, נחשב אצלו פוסק אחרון ודברי שאר הפוסקים נדחים לגמרי מפני דבריו, אם כי ישנם גם יוצאים מן הכלל, כך למשל בדיני ברכות, שבהם ננקט הכלל "ספק ברכות להקל" גם כאשר הוא סותר לפסק השולחן ערוך.^[14] הדבקות בפסקי מרן בטענה כי הם מחייבים את לפחות את כל הספרדים בארץ ישראל מסייעת למגמת ההאחדה ומאפשרת ביטול מנהגים שהפרידו בין העדות השונות.

ניכרת בפסיקתו הנטייה המוצהרת לקולא המתבטאת בכלל "כוחא דהיתרא עדיף", ההחמרה נושאת מטבעה גוון של חסידות החורגת משורת הדין והעלולה לטשטש את אופייה המשפטי של ההלכה.^[15] החמרה יתירה אף אינה מתאימה לפסיקה השואפת לדומיננטיות, לאחידות ולקביעות, המעוניינת בפסיקות שניתן לדרוש את קיומן מכלל הציבור והנמנעת, ככל הניתן, מהצבת קריטריונים שונים למחמירים ולמקילים.^[16]

כדי לעשות את ספריו לשימושיים לכלל הציבור הקפיד הרב עובדיה על הרצאה מסודרת ועל שפה ברורה ומובנת.^[17] מסיבה זו הוא גם בחר להדפיסם באותיות מרובעות ולא בקורסיב הידוע ככתב רש"י, כנהוג בספרות הרבנית. נגישותם של הספרים תרמה לתפוצתם וסייעה בכך למגמת האחדת ההלכה.^[18]

יש לאפיין, אפוא, את יצירתו של הרב עובדיה כיצירה שמטרתה חיזוק מעמד ההלכה באמצעות סיכומה, ארגונה מחדש, הכרעה בין הדעות השונות שבה באמצעות מערכת כללים קבועה ועריכתה בצורה מסודרת וברורה.

יצירה חדשנית וסמכותנית שכזו, מעוררת, בדרך הטבע, הן רצון לחיקוי המוביל ליצירה בעלת מאפיינים דומים והן התנגדות הדוחפת ליצירה נגדית של השגות ופולמוס, המכילה הן מחלוקות נקודתיות והן מחלוקות הנוגעות לדרכי הפסיקה ולשאלות מטא-הלכתיות מקיפות.^[19]

[illegible]

**באהבה גמורה סמך ידיו ביורה יורה, ידיו ידיו
על מורנו ראש הישיבה שליט"א**

ישיבת נתיב אריה   **אהרן בינה**   **קרן "רוח בת שרה"**

Document type	Document number	Document date	Document title
Document type	Document number	Document date	Document title

כתיבתו של הרב עובדיה משקפת את התפתחותו האישית ואת תהליך גיבושה של דרכו בלימוד ובפסיקה. כתביו מימי הנעורים צמודים לחומר הלימודים במוסדות בהם למד, ובראשם ישיבת "פורת יוסף", והם כוללים בעיקר הערות על מסכתות התלמוד. כתבים אלה יצאו לאור, עם שינויים והוספות שנעשו בידי הרב עובדיה עצמו, שנים רבות מאוחר יותר, בשם "מאור ישראל".^[21] למרות שחיבור זה מכיל הערות רבות שתכנן המסקנות ההלכתיות העולות מן הסוגיה אין הוא ספר פסיקה מובהק ולכן הוא נתפש אצל מחברו כבעל חשיבות משנית, עובדה שגרמה לדחיית עריכתו והדפסתו והיא אף נעצרה לאחר שפורסמו שני הכרכים הראשונים שלו^[22] וכרך שלישי, הכולל חידושים על הרמב"ם בשם "טבעת המלך", נדפס מאוחר יותר^[23]. יתכן שלא הרב עובדיה עצמו יזם את פרסום הספר, אלא מקורביו שרצו לאזן את התדמית העממית שדבקה בו ולקרב אליו את תלמידי הישיבות באמצעות פרסום ספר חידושים. העובדה שהספר נדפס, בניגוד לספריו האחרים של הרב עובדיה,

ב"כתב רש"י" מלמדת על קהל היעד שלו ומחזקת את ההשערה שפרסומו נועד להציג את הפן הלמדני של הרב עובדיה לחניכי הישיבות.

באותה תקופה, בהיותו בערך בגיל שש עשרה, חיבר קונטרס, שטרם נדפס, בשם "יביע אומר על כללי הש"ס". לקט מוער מספרות הכללים, בייחוד מ"כנסת הגדולה" של רבי חיים בנבנישתי, [24] עם הוספות מקוריות. [25] הד לספר זה ישנו, כנראה, בספר אחר של הרב עובדיה, שהחל להיווצר גם הוא בתקופה זו, "הליכות עולם", שבו נדון בהמשך, המכיל מספר לא מבוטל של כללי פסיקה. [26]

לקראת סוף העשור השני לחייו נעשה הרב עובדיה ביקורתי יותר ויותר כלפי לימוד הגמרא הדקדקני שנהג אז ב"פורת יוסף" וקרא לרכישת בקיאות רבה יותר בש"ס ולעיסוק מוגבר בהלכה למעשה. מאותה תקופה ואילך התרכזה גם כתיבתו בעיקר בפסיקה. [27]

בהיותו בן שבע עשרה או שמונה עשרה חיבר הרב עובדיה ספר, שגם אותו לא פרסם מעולם, המסכם את הלכות מליחה. בהקדמה לספרו זה הוא מתאר את דרכו הלימודית מתוך מודעות לחריגותה אז ומתנצל על העזתו לכתוב ספר הלכתי בגילו. [28] נראה שספר זה, שעיקרו סיכום וריכוז דעות הפוסקים, הוא מעין אבטיפוס למונוגרפיות ההלכתיות שפרסם בשנים מאוחרות יותר, "טהרת הבית" וסדרת ספרי "חזון עובדיה".

פרסומו הראשון בדפוס של הרב עובדיה הוא דווקא הערות על אחת ממסכתות התלמוד, "יביע אומר על מסכת הוריות" אותו פרסם בשנת תרצ"ה 1935. הרב נתבקש בידי רבותיו לפרסם מחידושו על הש"ס והוא בחר לפרסם דווקא את הללו העוסקים במסכת זאת. [29] דומה שהתמקדותה של מסכת זו ביסודות ההלכה ובעקרונות הפסיקה היא שגרמה לו לבחור לפרסם את חידושו דווקא עליה.

בהיותו בן עשרים, בערך, עסק בחיבור ספר, שנותר גם הוא, לעת עתה, בכתב יד, בשם "שולחן המערכת". ספר זה כולל פסקי הלכה קצרים עם הפניות רבות לספרי הפוסקים. לצורך חיבורו זה ביקר הרב עובדיה ב"אוצרות ספרים" ובחנויות. הרבה מתשובותיו עתירות המקורות וההפניות,

שנכתבו מאוחר יותר, מבוססות על חיבורו זה.^[30] נראה שזהו הוא אחד הביטויים הראשונים לשאיפת הריכוז, ההכרעה וההאחדה, הבולטת בפסיקתו של הרב עובדיה בהמשך דרכו.

בערך בתקופה זו התבקש הרב עובדיה להעביר שיעורים בהלכה לציבור הרחב. כנהוג אז אצל הספרדים עסקו שיעורים אלה בספר ההלכה של רבי יוסף חיים מבגדד "בן איש חי". לצורך הכנתם של שיעורים אלה הרבה הרב עובדיה לעסוק בנושאים בהם עסק ה"בן איש חי" ולא פעם הגיע למסקנות שונות מאלו שלו.^[31] את השגותיו על ה"בן איש חי" ערך הרב עובדיה בתקופה בשעה ששהה במצרים^[32] והן התפרסמו, שנים רבות מאוחר יותר, בספרו "הליכות עולם", שכרך ראשון שלו יצא לאור בשנת תשנ"ח 1998. ספר זה הוא מעין "נושא כלים" של הבן איש חי וסדרו זהה לסדרו של הבן איש חי, לפי פרשיות השבוע. כל עמוד בספר מחולק לשני חלקים. בחלקו העליון של העמוד מופיעים פסקי הרב עובדיה עצמו ובחלקו התחתון פסקי הבן איש חי ועמם השגותיו של הרב עובדיה הכוללות שלל מקורות והפניות [אם כי בהיקף קטן יחסית מאשר בשאר ספריו, אולי בשל ההפניות הרבות לספרי השו"ת שלו, שם מפורטים המקורות במלואם]. בספר זה מעמת הרב עובדיה בשיטתיות את דרכו המעדיפה את ההלכה הנגלית על פני הקבלה ומסתייגת מפני חומרות יתירות עם דרכו של ה"בן איש חי" המעניק מקום מרכזי לקבלה והנוטה להחמיר. החלוקה בין הדיון, המצוי בהערות השוליים, לבין המסקנה הסופית, המופיעה בחלקו העליון של העמוד, נעשתה כנראה כדי להקל על המעיין ולעשות את הספר נגיש גם לאלה שאין בידם להתעמק בנימוקי הפסק. ייחודו של ספר זה הוא בכך שבו הרב עובדיה משווה בעצמו את פסיקתו לפסיקה שונה לא רק בהקשר הנקודתי של פסק זה או אחר אלא במבט כולל על דרך הפסיקה.

מוסדות ברסלב
"חוט של חסד"

ע"ש רבינו משה'ן מברסלב זי"ע א' בראשות הרב שלום ארוש שליט"א

הצדיק אבד

יחד עם כל בית ישראל מתאבלים אנו על סילוקו של אביהם של ישראל, מורם ורבם של עם ישראל, ובפרט של החזורים לחסות בצל כנפי השכינה, משחר געוריו גלה ממוקום למקום להרביץ תורה, וזכה להקים דור שלם של תורה ומועשים טובים

מרן מלכא רבי

עובדיה יוסף

זצוק"ל

אשר זכינו שובא לבקר בישיבתנו הק' ותמך בהתלהבות במסעליו וסמוריו של ראש הישיבה שליט"א הנשיב את נשמתו לגנוי מרומים ביום שני פרשת לך לך ב' חר חשוון תשנ"ד וחובא למנוחות במעמד כל עם ישראל בבית העלמין סנהדריה

וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ד' הרב שלום ארוש חסידי ברסלב תלמידי הישיבה

עם שובו ממצריים התחדדה אצל הרב עובדיה ההכרה בתפקידו כמחבר ספרי הלכה ובהשפעה שיש להם. [33] בכוונתו היה לפרסם אסופה של פסקין, בייחוד פסקים משמעותיים מימי שבתו בבית הדין, אך עקב אילוצי תקציב נאלץ להסתפק בפרסום ספר מקיף על הלכות פסח, בשם "שו"ת חזון עובדיה". [34] התשובות שבספר זה דומות, בשימושן במקורות ובהפניות המרובות המצויות בהם, לתשובות שפרסם הרב עובדיה מאוחר יותר, ייחודן הוא בכך שכולן עוסקות בהלכות פסח.

בשנת תשי"ד יצא החלק הראשון של שו"ת "יביע אומר" ועד לפטירתו של הרב עובדיה יצאו כבר עשרה כרכים שלו. גם כאן ניכרת השאיפה לריכוז החומר ההלכתי, להכרעה ולהאחדה. למרות שספר שו"ת, מעצם טיבו, אינו ספר יזום אלא תוצר של פעילות פסיקתית, נושאות תשובותיו הרב עובדיה חותם של מפעל כינוס מעין אנציקלופדי, הן כוללות הפניות וציטוטים רבים, פעמים רבות גם כאלה שאינם חיוניים להכרעת השאלה [35] והספר תואר כ"ספר שכולל הכל ומביא הכל". [36] תרמה לכך מן הסתם זיקתן של השו"ת לאיסוף המקורות שבו החל הרב עובדיה בצעירותו כששקד על כתיבת ספרו "שולחן המערכת" ואפשר שספר זה, שמעולם לא פורסם, שקוע, כולו או רובו, בתשובות "יביע אומר".

בשנת תשכ"ב החל הרב עובדיה להשתתף בכתב העת "קול סיני".^[37] הוא פרסם בו תשובות ארוכות, מדור שבו השיב, יחסית בקצרה, לשאלות הלכתיות ששלחו קוראי כתב העת, ומדור, שהוקדש בכל גיליון לנושא או לנושאים אחרים, של פסקים קצרים וחתומים, מסודרים בסעיפים ומלווים בהערות הכוללות הפניות וציטוטים רבים. המגמה להנגיש את ההלכה ולהפיץ את ידיעתה מתבטאת כאן בפרסומם של הדברים במדיה תקשורתית המכוונת לציבור רחב, בהקמת במה שנועדה מראש למתן מענה מתאים לשאלות הבאות מאותו ציבור, בניסוחם הבהיר והחותר של הפסקים, הנובע גם מהרצון להאחדת הפסיקה לאחר ריכוז הדעות השונות וסיכומן בהערות השוליים.

בשנת תשל"ז התפרסם הכרך הראשון של שו"ת "יחווה דעת".^[38] ספר זה מכיל תשובות ששודרו בקול ישראל מדי יום שישי. הן קצרות יותר מאלו שב"ביע אומר" וסגנון עממי יותר. בהקדמה לספר כותב הרב עובדיה שהוא "ספר השווה לכל נפש" כלומר מובן בקלות לאדם מן השורה. ספרות השו"ת יועדה מעצם טיבה למורי הוראה ולתלמידי חכמים מובהקים, חיבורו של ספר שו"ת עממי מבטא גישה שונה ביחס לספרות זאת, גישה המשתלבת היטב בשאיפתו של הרב עובדיה להפוך את ההלכה ואת העיסוק בה לנחלת הכלל.

מגמות הריכוז, ההכרעה וההאחדה בולטות גם במונוגרפיות ההלכתיות שיצאו מידיה של הרב, כמו ספרו "טהרת הבית" [על הלכות נדה ומקוואות, הכרך הראשון יצא בשנת תשמ"ח 1988].^[39] או סדרת ספריו "חזון עובדיה" העוסקת ברובה בהלכות המועדים, אך גם בנושאים אחרים, כמו הלכות ברכות והלכות תרומות ומעשרות. ספרים אלה כוללים פרקים המחולקים לסעיפים, כשלכל סעיף נלוות הערות שוליים, התופשות לפעמים עמודים שלמים והכוללות מספר רב של הפניות וציטוטים. מונוגרפיות אלה עוסקות בנושאים מעשיים ואישיים ונראה שהחתימה לחיזוק מעמדה של ההלכה בחיי הפרט היא שהכתיבה את בחירתם של נושאים אלה. ל"טהרת הבית" נוסף גם קיצור, שנועד להנגיש את ההלכות המורכבות שבו לאלה שאינם נמנים דווקא על הלמדנים.

העמדתו את ההלכה במרכז השפיעה גם על דרכו של הרב עובדיה כדרשן, כבר בגיל צעיר עבר הרב עובדיה מדרשנות קלאסית מורכבת ומסובכת לדרשנות עממית שרובה אוסף של מובאות ודברי מוסר, בנימוק שדווקא דרשנות מסוג זה מושכת את השומעים ללימוד ההלכה ולקיומה.^[40] אם כי חלק מדרשותיו הופיע בדפוס, והוא אף יצר מהן לקט ביאורים על פרקי אבות בשם "ענף עץ אבות", העדיף הרב עובדיה לפרסם ספרי הלכה ובעיסוקו בעריכת ספרו על אבות אף ראה מעין ביטול תורה

שרק התפוצה וההשפעה שלהן זכה הספר עשויות לפצות עליו. [41] ישנן עדויות לפיהן רצונו להתרכז בהלכה הרחיק אותו, לפחות בצעירותו, מעיסוק ביצירות הקלאסיות של המחשבה היהודית, מורה נבוכים, הכוזרי, ודומיהם. [42]

נראה כי לשיא בשלותו הספרותית הגיע מפעלו של הרב עובדיה דווקא בחיבוריהם המקיפים והמונומנטליים של שנים מבניו, "ילקוט יוסף" של בנו הרב יצחק ו"הלכה ברורה" של בנו הרב דוד. יצירות אלה מתאפיינות, בדומה לחיבוריו של הרב עובדיה עצמו, בכך שהן כוללות מקורות ומראי מקומות רבים, בהכרעות ברורות ובשפה קלה להבנה. לעומת כתביו של האב, המתמקדים במקרים או בנושאים ספציפיים, יצרו הבנים חיבורים מקיפים של הדרכה הלכתית שימושית. לשני הספרים נוספו קיצורים, המגבירים עוד יותר את הפופולריות שלהם.

ראשיתו של "ילקוט יוסף" בימים שבהם היה מחברו תלמיד ב"ישיבת הנגב" הליטאית ונשאל מדי פעם על דעתו של אביו בענייני הלכה שונים. הבן החל לסכם את פסקי האב שבשו"ת "ביע אומר"

ופרסם מהדורה ראשונה בשנת ה'תשל"א 1971. כדי לעשות את ספרו למקיף הוסיף עליו הרב יצחק פסקים משלו, המבוססים, בדומה לפסקי אביו, על ריכוז מרבי של דעות האחרונים. כך נוצרה סדרה המסכמת את מרבית ההלכות היום-יומיות והאוצרת בתוכה את תמצית דברי הפוסקים הדנים בהן. [\[43\]](#) לשונו הקלה להבנה וההפרדה בין ההוראה למעשה המופיעה בראש העמוד ובין המקורות והדיונים שהביאו אליה שבהערות שבחלקו התחתון, עשו את הספר לנפוץ ולאחד הכלים המרכזיים במימוש חזונו של הרב עובדיה.

יצירה מונומנטלית אחרת, הדומה בתוכנה לילקוט יוסף אך שונה ממנה במובנים רבים, היא יצירתו של הרב דוד יוסף, המסתייע בצוות אברכים, "הלכה ברורה", שכרך ראשון שלה יצא בשנת ה'תשנ"ט 1999 ולעת עתה [תשע"ד 2014] טרם הושלמה. דומה, כי בעוד בילקוט יוסף הדגש הוא בהנגשת ההלכה לציבור הרחב, ב"הלכה ברורה" הדגש הוא בסידורה מחדש של ההלכה. הספר כולל מלבד סעיפי השולחן ערוך כלשונם, פסקים קצרים תחת הכותרת "הלכה ברורה", סיכום מתומצת של הדעות השונות והכרעה ביניהם בשם "בירור הלכה" והפניות בשם שער הציון. בכל כרך גם חלק של שו"ת הנוגעות לנושאים הכלולים בו בשם "אוצרות יוסף".

בהקדמתו קובע המחבר שלמרות שהספרדים קבלו עליהם את ה"שולחן ערוך" לא ניתן להסתפק בו, שכן הוא אינו מכיל את כל פרטי הדינים וגם דבריו טעונים לפעמים הסבר. בדורות האחרונים אמנם נתחברו שני ספרים שבאו למלא חסרון זה, "משנה ברורה" של רבי ישראל מאיר הכהן, ה"חפץ חיים" ו"כף החיים" של רבי חיים יעקב סופר. אולם המשנה ברורה מכריע בהתאם למנהגי האשכנזים והספרדים אינם יכולים לנהוג לפי פסקיו. מחבר "כף החיים" היה אמנם ספרדי, אך פעמים רבות הוא מסתפק בהצגת הדעות השונות ואינו מכריע ביניהן. יתר על כן, מאז שהתחברו שני ספרים אלה הולידה ההתפתחות הטכנולוגית שאלות הלכתיות חדשות הדורשות מענה שלא ניתן, כמובן, למצוא בהם. הוא מציין כי האחרונים עסקו בשאלות אלו, וביניהם אביו, הרב עובדיה, שאת מפעלו הוא מתאר "בספרי תשובותיו ... ליבן בעיון רב ובבקיאות מופלאה שאלות רבות והחזיר עטרת ההוראה וקבלת הוראות מרן השולחן ערוך ליושנה, בכללים ברורים ובמשנה סדורה בשיטת הלימוד. ובס"ד זכה שפשטו פסקיו בכל קצווי תבל ורבים קבלו עליהם הוראותיו לכל אשר יאמר כי הוא זה וזכה להפיץ אור ההלכה בקרב רבבות ומאות אלפים מאחינו בני ישראל בכל אתר ואתר ורבים קובעים עתים ללמוד בספריו". [\[44\]](#) מגמתו של ה"ביאור הלכה" היא "ללבן, לעיין ולהעמיק בדברי האחרונים ובסברותיהם ובנימוקיהם ומתוך כך להכריע להלכה ולמעשה כיצד יש להכריע ולמעשה, כיצד יש לנהוג על פי ההלכה בין לפי מנהגי הספרדים ועדות המזרח ובין לפי מנהגי עדות האשכנזים. ומאחר

שבחסדי השי"ת זכינו בדור האחרון שיצאו לאור עולם ספרים רבים מכתביהם של רבותינו הראשונים והאחרונים אשר היו ספונים טמונים וחתומים מזה שנים רבות ונעשו ספרים אלו מצויים לכל דורש, אמרתי גם אני לאסוף ולציין כפי כחי מקורות בדברי הפוסקים הראשונים והאחרונים בנושאים שדנו בהם ולהיות מאסף לכל המחנות".^[45] העבודה הרבה הכרוכה בחיבור ספר שכזה זכתה לעידודו של הרב עובדיה שהצביע על "נחיצות הספר ותועלתו לכלל ישראל".^[46]

שתי יצירות אלה וקיצוריהן זכו לתפוצה רחבה ותרמו תרומה רבת ערך לפופולריזציה של הלכה.

יצירה מונומנטלית אחרת של רבי יצחק, שאף בה יש לראות פרי בשל של מפעלו של אביו, היא ספרו "עין יצחק" [ירושלים תשס"ט 1999], הכולל שלשה כרכים, המוקדש לכללי הלימוד והפסיקה. בספר זה מפורטים הכללים המנחים את פסיקתם של הרב עובדיה וממשיכי דרכו, פסיקה המתאפיינת, כפי שכבר הזכרתי, בשימוש בכללים קבועים וברורים.

ספרי הרב עובדיה, ובעקבותיו ספריהם של חניכי בית מדרשו, מתאפיינים, כפי שראינו, בתכונות הנובעות מן הרצון לבסס את מעמדה של ההלכה בחיים ובתודעה היהודיים – ריכוז מירב החומר ההלכתי, סיכום, הכרעה בין הדעות השונות המופיעות בו לפי כללים קבועים והנגשתו לציבור הרחב. משקלן של התכונות השונות משתנה אמנם מחיבור לחיבור, אולם נראה שהן קיימות בכולם. יש להוסיף כי מלבד במדדים האימננטיים שהוזכרו כאן מותנה שיוכה של יצירה לבית מדרשו של הרב עובדיה גם במדדים חיצוניים. בזיקתו, המוצהרת או המשתמעת, של מחברה, לבית מדרש זה, ובמידת התקבלותה של היצירה בחוגים הרואים את עצמם כהולכים בדרכו של הרב.

נראה שתכונות אלה עושות את יצירתו של הרב עובדיה, ואת היצירה שנוצרה בעקבותיה, ושמן הסתם עתידה להיווצר, לחטיבה ספרותית בפני עצמה.

ההכרה בקיומה של חטיבה שכזאת משמעותית לחקר משנתו של הרב עובדיה ולחקר ההלכה בת זמננו בכלל ולחקר ספרותה.

טרם הגיעה העת לביבליוגרפיה מקיפה ומוערת של כתבי הרב עובדיה, אולם בבא השעה, לכשיפורסמו גם כתביו שבכתב יד, או לפחות של רובם, יבואו תכונותיה השונות לידי ביטוי גם בה. יתר על כן, אם יחליטו עורכי אותה ביבליוגרפיה להרחיב אותה ולכלול בה לא רק את כתבי הרב עצמו, אלא גם את היצירות שיצאו ותצאנה עד אז מחוגו, יתוו תכונות אלה את גבולות עבודתם.

אם וכאשר תפותח שיטת מיון חדשה לספרות תורנית, מפורטת ומשוכללת מהשיטות הקיימות כיום, יהיה על מפתחיה להתחשב באופי הייחודי של יצירת הרב עובדיה ולבטא אותה באמצעות מספרי מיון מיוחדים לה ולמעגלים המקיפים אותה. אמנם כבר עתה, בלא קשר לשיטת המיון, מאפשרת המודעות לייחודם של כתבי הרב עובדיה ותלמידיו לספרן היעץ לסייע למשתמשי הקצה המעוניינים בכך ולהפנות אותם למקורות הרלוונטיים.

ניתן כמובן להעמיק עוד ולמצוא רמות שונות של זיקה ושל השפעה. פרסומם של כתבי היד שאותם השאיר הרב עובדיה, כמו גם חיבורם של ספרים נוספים בידי תלמידיו, יביא גם הוא, מן הסתם, להעמקה ולהרחבה. אולם נראה כי די בדברים שכבר הודפסו בכדי לתאר את הקווים העיקריים של יצירת הרב עובדיה ובית מדרשו, לבסס את התפישה הרואה בה חטיבה ספרותית מובחנת ולהצביע על השלכות הנובעות מתפישה זו.

---

* הודעת המערכת: במאמר שילבנו מודעות אבל שפורסמו אחרי פטירת הרב עובדיה זצ"ל. למעט התמונה האחרונה (על הלכות שבת) שהיא שייכת למאמר וצורפה על ידי המחבר.

[1] ניתן לחלק יצירות אלה לארבעה קבוצות או מעגלים המקיפים את הגרעין הפנימי של כתבי הרב עובדיה עצמו והנבדלים זה מזה ברמת השפעתו של הרב עובדיה עליהם ובמידת אחריותו לתוכנם. את המעגל הראשון ניתן להגדיר כמעגל ביניים השייך מחד גיסא לכתבי הרב עצמו ומאידך גיסא לכתבי תלמידיו. מעגל זה כולל ספרים שנרשמו מפיו בידי שומעי לקחו, מאזיני שיעוריו או בני אדם שפנו אליו בשאלות והעלו את תשובותיו על הכתב, או ספרים שלוקטו ונערכו מתוך חיבוריו. ספרים אלה לא נכתבו, אמנם, בידי הרב עובדיה עצמו, אך אחריותו על תכנם מלאה או קרובה לכך. במעגל השני ספרי הלכה, מונוגרפיים או מקיפים, המבוססים על פסיקותיו של הרב עובדיה ואחריותו על תכנם חלקית. במעגל השלישי יצירות עצמאיות, שמחבריהן, הרואים את עצמם כתלמידיו, אמצו את דרכו ואת כללי הפסיקה שקבע גם אם הם עשויים לחלוק עליו בפרט זה או אחר לא ניתן, כמובן, לראות ברב עובדיה אחראי לתוכנם של ספרים אלה, אך השפעתו ניכרת בהם היטב. [ספרים שנכתבו בהשראת הרב עובדיה ושיש לשייכם לבית מדרשו, הם, למשל, ספריו של הרב משה לוי, תלמיד חכם צעיר מיישיבת "כסא רחמים" בבני ברק. גם אם בפרטים מסוימים מסקנותיו שונות מאלה של הרב עובדיה. על זיקתו של הרב משה לוי לרב עובדיה ראה; חננאל כהן ומשה נעמן, האיש משה, בני ברק תשס"ז, ח"א עמ' 450 – 474]. המעגל הרביעי, השונה משלושת האחרים אך אין להתעלם ממנו, הוא זה של ספרות ההשגות על פסקי הרב עובדיה. [1] [על ספרות זו ראה: שמואל גליק, אשנב לספרות התשובות, ירושלים תשע"ב, עמ' 247 – 248. וראה עוד שם עמ' 244 הערות 730, 731]. ספרות זו, המעידה על ההד שפוררו פסקי הרב עובדיה ועל הקף השפעתו, מלמדת רבות על דרכו בפסיקה ועל ההבדלים שבינה לבין דרכם של פוסקים אחרים.

[2] המונח 'ספרדים' אינו מציין את צאצאי מגורשי ספרד דווקא, אלא את בני הקהילות המבססות את פסיקתן ההלכתית על המורשת ההלכתית של יהדות ספרד בימי הביניים גם אם מוצאן אינו מספרד. על משמעות הכינוי "ספרדים" אצל הרב עובדיה כמבטא מחויבות למסורת הלכתית שהתגבשה בספרד ונוסחה בשיטתיות בידי הרמב"ם, יליד ספרד, ראה: הרב יצחק יוסף, עין יצחק, כללי הרי"ף והרמב"ם, יג [חלק א, ירושלים תשס"ט, עמ' שצ], סיני ועוקר הרים, ירושלים תשע"ג, עמ' 155-156.

[3] בני לאו, ממרן עד מרן, תל אביב 2006, עמ' 15.

[4] חיים שיין, מדינת היהודים: שלב הסיכומים, הוד השרון תשס"ה, עמ' 109 – 110.

[5] שיין, שם עמ' 51.

[6] גישה דומה, אם כי לא זהה, מציג גם צבי זוהר, ראה: צבי זוהר, האירו פני מזרח, ירושלים תשס"א, עמ' 312 – 352; ראה גם: אריאל פיקאר, משנתו של הרב עובדיה יוסף בעידן של תמורות, רמת גן תשס"ז 2007, עמ' 17-37.

[7] כך, למשל, מעמדו ההלכתי של היהודי החילוני נדון אגב עיסוק בשאלות כגון כשרותו של יין שנגע בו [ראה יביע אומר, חלק המפתחות, ירושלים תשס"ט, עמ' רעח, תחת התארן "מחלל שבת"], היחס למדינת ישראל נדון אגב דין בממעמדו ההלכתי של יום העצמאות [שם עמ' רעח, תחת התארן "יום העצמאות"]. עיסוקו בשאלת מסירת שטחים תמורת שלום [פסיקה זו התפרסמה בבמות שונות, ראה למשל: הרב עובדיה יוסף, מסירת שטחים מארץ ישראל במקום פיקוח נפש, תחומין י (תשמ"ט) עמ' 34-47] אמנם יוצאת דופן במקצת, אך גם היא מבוססת על מדדים הלכתיים "רגילים" כמו פיקוח נפש ומצוות כיבוש וישוב הארץ בזמן הזה [מעניין להשוות את תשובתו של הרב עובדיה יוסף לתשובתו של הרב חיים דוד הלוי, חברו לספסל הלימודים בישיבת פורת יוסף ומחליפו ברבנות בתל אביב, המגיע גם הוא למסקנה דומה, אך קובע, בין השאר, כי "הדיון בהחזרת שטחים צריך להתבסס על יסוד פשוט וברור, מה טוב להבטחת הגנתה של המדינה, שהוא קיומה של האומה. זו הלכה שאינה כתובה ובוודאי שאינה נובעת מדין פיקוח נפש אלא מכח ההיגיון הפשוט שאין צורך לצוות עליו". ראה: הרב חיים דוד הלוי, עשה לך רב, חלק ד, סימן א, תל אביב תשמ"א, עמ' יח, וראה גם: אריאל פיקאר, להוסיף ללכת בדרך ההלכה, תפקידו וסמכותו של הפרשן כיוצר, בתוך: אבי שגיא וידידיה צ. שטרן, עורכים, יהדות של חיים, עיונים ביצירת ההגותית-הלכתית של הרב חיים דוד הלוי, ירושלים 2005, עמ' 235-253 ובייחוד שם עמ' 249; ידידיה צ. שטרן, הלכה קבועה בעולם משתנה: מדיניות וחברה ביצירתו של הרב ח"ד הלוי, שם עמ' 357 – 383, ובייחוד שם עמ' 376-383]. יש לציין כי כבר בראשית מפעל ההתנחלות פנה מנחם בגין אל הרבנים הראשיים בבקשה שיאסרו ויתור על שטחי ארץ ישראל, בניגוד לעמיתו, הרב שלמה גורן, סרב הרב עובדיה להענות לבקשה למרות פניות חוזרות ונשנות של בגין [ראה: אריה נאור וארנון למפרום, עורכים, מנחם בגין: ראש הממשלה השישי, מבחר תעודות מפרקי חייו, ירושלים תשע"ד, עמ' 265]. יש ליתן את הדעת על כך שבאותה תקופה הרב עובדיה גם לא פרסם הכרעה הפוכה ונראה שעצם העיסוק בעניין שהיה אז הצהרתי בעיקרו וחסר משמעות מעשית לא היה לרוחו; המנעותו של הרב עובדיה מעיסוק יסודי, ישיר ומקיף בשאלות דת ומדינה בולטת בייחוד על רקע העיסוק האינטנסיבי של חכמים אחרים בני דורו בשאלות אלה, ביניהם, הרב חיים דוד הלוי, שעסק בכך בבמות שונות ובייחוד בספרו "דת ומדינה" [תל אביב, תשכ"ט 1969] ועמיתו ברבנות בתל אביב וברבנות הראשית, הרב שלמה גורן, שהקדיש לשאלות מסוג זה חלק גדול מזמנו וממרצו וחיבר בין השאר את הספרים "תורת המדינה" [ירושלים, תשנ"ו 1996] ו"משנת המדינה" [ירושלים, תשנ"ט 1999].

[8] על שני ממדים אלה ראה בהרחבה: José Faur: One-Dimensional Jew, Zero-Dimensional Judaism, Annual of Rabbinic Judaism, II (1999), pp. 31–50.

[9] ראה למשל ב"דברי פתיחה" ליביע אמר חלק א, סעיפים ה-ט, ירושלים תשמ"ו עמ' 18 – 20.

[10] ראה לאו שם עמ' 269-375 ; מהלך המשתלב היטב במגמה כוללת של מעבר מקיום הלכה מסורתי לקיום 'לפי הספר' על מגמה זו ראה בהרחבה: H. Solovitchik, Rupture and Reconstitutio The Transformation of Contemporary Orthodoxy. Tradition, 28, 1994, pp 64-150 ; על השתלבותו בה של הרב עובדיה ראה צבי זוהר, שם עמ' 242.

[11] ששון שם, עמ' 153 ; לשם כך הרבה בצעירותו לבקר ב"אוצרות ספרים" של ישיבות ובחנויות ספרים [ששון שם, עמ' 114 – 115]. מן הסתם סייעה בידו העובדה שכבר אז היתה ירושלים מרכז תורני חשוב שאכלס גם ספריות עשירות, וחששו מהיציאה לקהיר שם נקרא לשמש כרב נבע גם מאבדן הגישה לספרים שהתאפשרה לו בירושלים, ראה ששון שם עמ' 205 – 206 ; עם זאת הסתפק הרב עובדיה בספרים שהודפסו למרות שמן הסתם ידע על קיומם של כתבי יד ועל האפשרות להשיג את צילומיהם בקלות יחסית. המנעותו של הרב עובדיה מעיסוק בכתבי יד בולט עוד יותר לנכח העובדה שקודמו בתפקיד הרב הראשי, הרב יצחק נסים, הרבה לעסוק בכך ואף ערך ההדיר ופרסם כמה ספרים מתוך כתבי יד שהיו בספרייתו [ראה: שאול מייזליש, מן ההר אל העם, חייו ופועלו של הראשון-לציון הרב הראשי לישראל, הרב יצחק נסים, תל אביב 1993, עמ' 273-274 ; דוגמא לשימוש בכתבי יד לשם פסיקת הלכה בידי הרב נסים ראה שם עמ' 194]. יתכן שסבר שפענוח כתבי יד, הדורש זמן רב ומיומנות, הוא מקצוע החורג מתחום עיסוקו של הפוסק ואולי קיווה שממשיכי דרכו יעסקו בכך. על יחסו של הרב עובדיה לכתבי יד ולפרסומם ראה לאו שם עמ' 141-140.

[12] מקובל לראות בפסיקה הספרדית פסיקה המרבה להסתמך על תקדימים והשואפת לקביעות ולאחידות, בניגוד לפסיקה האשכנזית המעדיפה לבחון כל מקרה לגופו. ברם, חלוקה זו אינה מוחלטת, וכך למשל, קובע הראשל"צ הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל: "רצון התורה הוא שהפוסק הישראלי יהיה הוא עצמו ספר התורה ... הפוסק בישראל אינו קשור אל תקדימיו של פסקי ההלכות הקודמים לו, שאם כן תצא קלקלה מרובה, שטעות מקרית תקבע להלכה תמידית" [מכמני עוזיאל, תל אביב תרצ"ג א, שעה-שעו בעקבותיו הולך גם תלמידו, הרב חיים דוד הלוי, משנתו ההלכתית של זה האחרון וזיקתה לדרכו של רבו נדונה בבמות שונות, ראה, למשל: שלום רצבי, הרחב חיים דוד הלוי, הלכה והגות, בתוך: צבי זוהר ואבי שגיא [עורכים], יהדות של חיים, ירושלים תשס"ז 2007, עמ' 291-293 וראה עוד לעיל הערה 7]. הרב עובדיה שהכיר, מן הסתם, את הדברים [הרב בצמ"ח עוזיאל, כנשיא ישיבת פורת יוסף, אף הסמיק את הרב עובדיה לרבנות, רח"ד הלוי היה חברו ללימודים של הרב עובדיה ומחליפו ברבנות בתל אביב] בחר, כאמור, בדרך שונה והרבה להשתמש בתקדימים.

[13] על מקומם של הכללים בפסיקתו של הרב עובדיה ראה לאו שם עמ' 144-147.

[14] בכך שונה פסיקתו של הרב עובדיה מפסיקתם של פוסקים אחרים, גם ספרדים, דוגמת הרב מרדכי אליהו, המעניקים אמנם מעמד מיוחד לרבי יוסף קארו, אך אינם סבורים שדברי שאר הפוסקים נדחים מפני דבריו והמתחשבים בדעות השונות גם אם נקבעה דעה אחת כעיקר ההלכה. הרב עובדיה והרב מרדכי אליהו חלוקים ביניהם גם בנוגע למעמדם של האר"י ושל הקבלה, הנתפשים בידי הרב אליהו כמכריעים. להשוואה בין אופי פסיקתו של הרב עובדיה לאלה של הבן איש חי, הרב בן ציון אבא שאול והרב מרדכי אליהו ראה: ניר אביב, ביכורי אביב, פסגות תשע"א, עמ' 426 – 439.

[15] ראה, למשל, טהרת הבית, ח"ב, ירושלים תש"נ עמ' תה. שם מצוטטים בריו של רבי פתחיה מרדכי ברדוגו בספר השו"ת שלו "נפת צופים" לפיהם החמרה מופרזת עלולה לגרום להזנחת הדין עצמו, הרב עובדיה מעיר על כך: "ישמע חכם ויוסיף לקח" זאת בשונה מחכמים אחרים הסבורים שדווקא הקולא תביא לזלזול בדין [ראה, למשל, עילאי עופרן, "האם נוטלין כל החבילה יחד"? לשיטותיהם של הגר"א וולדינברג והגר"ע יוסף, נטועים, בטאון לענייני משנה, 17 (תשע"א 2011) עמ' 105 – 112]; וראה בהרחבה לאו שם, עמ' 255 – 259.

[16] ראה ששון שם עמ' 121 – 122; ראה גם זוהר שם עמ' 343 – 344.

[17] ראה על כך למשל ששון שם עמ' 197 הערה כג.

[18] ראה למשל: אשר חניה, גדול השלום, בתוך: ישראל כהן [עורך]. אור תורה, אדר א ה'תש"ס [שפז], עמ' תלו- תלז. חניה עומד על הבעייתיות החברתית והבלבול הנובעים מחוסר האחידות בפסיקה וקורא לעדות הספרדיות השונות לקבל עליהן את פסיקותיו של הרב עובדיה ולבטל בכך את המחיצות ביניהן. הוא מצביע על כך שספריו של הרב עובדיה נפוצים ומוכרים בציבור הרחב ולכן ניתן בקלות יחסית להתלכד סביב הפסיקה המצויה בהם; השינוי שיצר הרב עובדיה בספרות התורנית מקביל במידה מרובה לשינוי שאותו יצר באופיו של מוסד הרבנות. לעומת הרבנות הספרדית המסורתית, שנעשתה יותר ויותר אליטיסטית, סגורה ובדלנית. מעין אצולה תורנית הזוכה לפעמים ליוקרה רבה אך השפעתה המעשית דלה, יצר הרב, בפעילות אינטנסיבית ועקבית, רבנות עממית יותר, המעורבת בחיי הקהילה ואינה חוששת ממאבק על ערכיה ועל השפעתה. ראה על כך בהרחבה: נסים לאון, הפוסק כתועמלן, בתוך: עיונים בתקומת ישראל, מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל, 20, [2010] עמ' 337 – 359. השינוי שחל במעמדו של מוסד הרבנות ובמקומו בחברה בעקבות פעילותו של הרב עובדיה חוזר ועולה גם בשיחות שבעל פה עם קשישים יוצאי ארצות האסלאם שחוו את התהליך בעצמם.

[19] על ספרות זו לגווניה ראה לעיל הערה 1 .

[20] ראה, למשל, יעקב ששון, אביר הרועים, ירושלים תשע"ג, עמ' 97 ; לאו, שם עמ' 25 – 37.

[21] ששון שם, עמ' 53 – 54 ; לאו שם, עמ' 123 – 124 ; הספר יצא לאור בהוצאת מכון מאור ישראל בשנת תשנ"ו 1996

[22] אברהם יקותיאל אוהב ציון, קדוש יעקב, טבריה ה'תשע"ג, עמ' 64.

[23] טבעת המלך יצא גם הוא בהוצאת מכון מאור ישראל כתשע שנים לאחר שיצא הכרך הראשון של מאור ישראל, בשנת תשס"ה 2005

[24] דומה שבאותה תקופה נוצר אצלו יחס מיוחד לחיבור לקטני חשוב זה, עד כדי הקביעה ש"אין באחרונים ערוך אליו". ראה ב"פתח דבר" שכתב הרב עובדיה למהדורת "כנסת הגדולה" שיצאה לאור בידי מכון הכתב, ירושלים תשמ"ז, וראה גם: עין יצחק, כללי הפוסקים האחרונים, מב [שם עמ' תקמט].

[25] ששון שם, עמ' 59 – 60

[26] הכללים המפוזרים ב"הליכות עולם" רוכזו באחרונה בספרו של ר' ליאור סעידי "הליכות עולם לו" נתיבות תשע"א. הספר מכיל כללים גם מספריו של האחרים של הרב עובדיה, אך, כעדותו של המחבר וכעולה מההפניות שבו, רובו ככולו מבוסס על "הליכות עולם".

[27] ששון שם, עמ' 84 – 89.

[28] סיני ועוקר הרים, עמ' 45 – 46 ; לאו שם עמ' 36-37. לפי "סיני ועוקר הרים" הספר עוסק בהלכות מליחה ואילו לאו מתאר אותו כספר העוסק בהלכות איסור והתר.

[29] ששון שם, עמ' 60-63

[30] ששון שם, עמ' 114 – 115 ; לאו שם, עמ' 31 – 32 ; את גישתו לבקיאות בדברי האחרונים ומקומה בפסיקת הלכה הרצה הרב עובדיה בבהירות רבה ב"דברי הפתיחה" שלו לשו"ת יביע אומר, סעיפים י-יא, [שם, עמ' 20 – 22]

[31] ששון שם, עמ' 82 ; לאו שם עמ' 29-31.

[32] ששון שם עמ' 219

[33] סיני ועוקר הרים, עמ' 113.

[34] שם עמ' 113 – 114.

[35] לסקירה מקיפה על שו"ת זה ראה לאו שם עמ' 65-85.

[36] הרב מאיר מאזוז, מבוא לשיעורי הראשל"צ, בתוך: הרב עובדיה יוסף, משיעורי הראשל"צ, ירושלים תשנ"ח, ח"ב עמ' 21.

[37] ראה לאו שם עמ' 86 ; מעוררי עניין דברים שנכתבו שם על הרב עובדיה ועל דרכו, כך למשל נכתב במאמר ללא חתימה בשם "גאון ישראל, הרב עובדיה יוסף" הפותח את גליון ב, שבט תשכ"ב: "כישרון מיוחד לו להגאון הצעיר לרדת אל העם, לרכוש את לבבו בדרשותיו העממיות ולהעלותו על פסי אמונה ודעת. על כן רבים מאד חסידיו לא בלבד בקרב היהודות הספרדית אלא גם אשכנזים נוהרים לביתו לשאול הלכה ודין. הרב הצעיר מעורה בחיי הציבור והמדינה וסולל נתיבי הלכה לפתרון בעיות אקטואליות, גאון יחיד במינו, גאון התורה, ההלכה והמעשה". כמה שנים מאוחר יותר הוקדש גליון מספר 72, שבט תשל"א, כולו לרב עובדיה לרגל היבחרו לרבה הראשי של תל אביב, והעורך, מנשה הלוי כתב עליו, בין השאר: "על רבנו עובדיה יוסף יש לומר בוודאות כי הוא הגיבור אשר יצר את תקופתו, תקופת החזרת עטרת תורה ותפארת לשבטי המזרח והספרדים. אין ספק שהמפנה הגדול במעמד הרוחני והתורתי של גלויות המזרח, זה בא הודות לאישיותו הפעילה והענקית של רבנו ... אפשר לומר כי הוא יוצרה של תקופה רוחנית חדשה, אשר תקרא בתולדות הזהר הרוחני והתורתי של עמנו תקופת רבנו עובדיה יוסף" [שם עמ' 7]. גם אם יש בדברים משום הפרזה הם מלמדים רבות על אופי פעילותו של הרב עובדיה ועל המעמד לו זכה, לפחות בחוגים מסוימים, כבר אז, טרם שהגיע לגיל חמישים. מן הראוי לציין שבדף השער שבדפי השער של כתב העת הופיעה תמונה של רב שמאמר מרכזי בגליון הוקדש לו, בדפי השער של שני הגליונות שהוזכרו כאן מופיעה תמונתו של הרב עובדיה.

[38] ראה לאו שם, עמ' 111 – 112.

[39] ראה לאו שם, עמ' 117 – 118.

[40] ששון שם עמ' 195 – 197

[41] אוהב ציון, שם.

[42] סיני ועוקר הרים, עמ' 59. המחבר עלום השם של ספר זה מוסר ש"חוגים מסוימים" החלו "ללמוד בעיון" את ספרי המחשבה אך אינו מציין מיהם אותם חוגים. יתכן שכוונתו שם לשיעורים שנתן הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל לתלמידי פורת יוסף בספרים אלה ושהרב עובדיה, אז תלמיד בישיבה, נמנע כנראה מלהשתתף בהם. על שיעורים אלה ראה: שבת דון יחיה, הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, ירושלים תשט"ו, עמ' 189 ; גילה אמיתי, אאמו"ר הרב חיים דוד הלוי זצ"ל, בתוך: צבי זוהר ואבי שגיא [עורכים], יהדות של חיים, ירושלים תשס"ז 2007, עמ' 387, לדבריה התקיימו השיעורים מתוך עימות כמעט גלוי עם ראשי הישיבה שהסתייגו מהם, הרב עובדיה תמך, אם כן, בעמדתם של

ראשי הישיבה בשאלה זו. מן הראוי לציין שהתמקדות בהלכה אפיינה גם את מחליפו של הרבצמ"ח עוזיאל וקודמו של הרב עובדיה ברבנות הראשית, הרב יצחק נסים, שמיעט לעסוק בהגות ובדרוש [מייזליש, שם עמ' 280].

[43] סיני ועוקר הרים, עמ' 172 – 175 ; לאו שם, עמ' 112 – 113. לפי האמור ב"סיני ועוקר הרים" עבר הרב עובדיה על כל הספר, אולם לאו סבור שכנראה עבר רק על חלקים ממנו.

[44] הלכה ברורה, כרך א, ירושלים תשנ"ט, עמ' ז-ח.

[45] שם עמוד ח.

[46] שם

:Share this

● [דואר אלקטרוני](#)

● [פייסבוק](#)

●

**תגובה אחת על א. יצירתו של הרב עובדיה יוסף כחטיבה מובחנת בספרות
ההלכה**

1. משה הגיב:

08/11/2014 בשעה 21:51

מענין לציין שהרב פירסם לראשונה את היבי"א על מסכת הוריות במקביל לגאון חיד"א שאף הוא הו"ל את ספרו שער יוסף על הוריות בהיותו בן 17 בלבד, עוד הקבלה ישנה בשו"ת יבי"א ח"א שיש בו תשובות רק על או"ח ויו"ד ולא על ד' החלקים בדומה לשו"ת רב פעלים לגאון רי"ח הטוב מבבל.

להגיב